

бораторного», а «польового» походження, з передового досвіду, знахідок практиків. Тому реальна база виникнення соціальних ініціатив виявляється набагато ширшою і різноманітною, в тому числі і за межами кола професійних розробок;

– наявність в таких нововведеннях своєї ціни. Відносно невеликі витрати грошових коштів, матеріалів, обладнання при створенні і тиражуванні новачків не означають істинної дешевизни. Предметом змін в цих нововведеннях стають самі працівники, їх стан, статуси, звички, відносини.

Список літератури: 1. Круликов А.Г. Некоторые методологические проблемы исследования структуры инновационного процесса. М., 1982. 2. Лелон П. Развитие науки и планирование научных исследований // Эффект научного исследования. М., 1968. 3. Потошник М.М. Структуры инновационного процесса в образовательном учреждении // Магистр. 1994. № 5. 4. Мончев Н. Разработки и нововведения. М., 1978. 5. Управленческие нововведения в США: Проблемы и внедрения. М., 1988.

Надійшла до редколегії 04.03.02

С.І. Чернооченко

ПРАВОВА ОХОРОНА НЕДОТОРКАНОСТІ ЗАСОБІВ ОСОБИСТОГО СПІЛКУВАННЯ ГРОМАДЯН

Правова охорона недоторканості засобів особистого спілкування громадян має своїм основним завданням забезпечення конституційної охорони приватного життя, оскільки особисте спілкування, у тому числі з використанням послуг підприємства зв'язку, електронної пошти, було й залишається однією з суттєвих сторін особистого життя.

З метою недопущення розголошення інформації про особисте життя громадян шляхом її розповсюдження, державою встановлено суворий порядок обміну інформацією. Досягнення цієї мети здійснюється шляхом нормативно-правового забезпечення недоторканості засобів особистого спілкування громадян з використанням таких основних засобів зв'язку, як поштове листування, телеграфні та інші повідомлення, телефонні розмови, факсимільні повідомлення.

Питання таємниці листування, як і деякі інші аналогічні питання, тривалий час були предметом розгляду спеціалістів у галузі конституційного права та загальної теорії права [Див.:1]. Цивілістика розглядала переважно лише питання надання послуг поштового та телеграфного зв'язку, як різновиду договору експедиції [Див.:2] або самостійного виду цивільно-правового договору [3, с.10.]. Лише у працях З.С. Котлярової певною мірою досліджувалося право на таємницю листування як складової частини прав особистості в СРСР [4с. 7].

Певні зміни відбулися на початку 70-х років, коли в юридичній літературі намітився дещо інший підхід до розгляду права на таємницю листування. Він ґрунтувався на розвитку поглядів на цю проблему, які обстоювала К.А. Флейшиц: право на таємницю листування виражає, насамперед, інтереси громадянина як носія індивідуальних рис, нахилів, намагає [5, с.96].

Окремі автори у 70-ті роки у своїх працях відзначали, що такі блага як недоторканність житла, листування громадянина існують поряд з іншими бла-

гами для задоволення потреб суто особистого, індивідуального характеру потреби недоторканності сфери його особистого життя [6, с.54].

З позиції правової охорони інтересів забезпечення таємниці особистої сфери життя громадян розглядає право на таємницю листування В.Л. Суховерхий [7, с.31]. У працях Ф.М. Рудинського відзначалося, що право на таємницю листування гарантує невтручання у особисте життя [8, с.56–57]. Аналогічної думки дотримувався І.С. Фабер, який прямо вказує, що таємниця листування покликана гарантувати недоторканність інтимного життя індивіда [9, с.18–21].

В Україні право на таємницю листування закріплено ст.31 Конституції, яка гарантує кожному право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Це право має абсолютний характер: таємниця має зберігатися тими особами, які повинні додержуватися таємниці, а також тими, хто не повинен знайомитися з нею без згоди громадянина.

Як уже зазначалося, зміст права на таємницю листування полягає в тому, що ніхто не може знайомитися з особистими листами (телеграмами) особи без її особистої згоди. Проте, згідно з нормами чинного законодавства України, існує певне коло обставин, за наявності яких може відбуватися знайомство зі змістом поштової, телеграфної, факсимільної кореспонденції, а також кореспонденції, отриманої за допомогою електронної пошти, уповноваженими законом особами. Окрім цього, у разі необхідності ці особи можуть отримувати довідки про її місцезнаходження.

Доступ до особистої кореспонденції (без її вилучення) характеризуються такими головними рисами.

По-перше, слід відзначити тимчасовий характер ознайомлення зі змістом листів та телеграм, а також з'ясування факту наявності (відсутності) листування конкретної особи. Тривалість зазначених дій визначається підставами, у зв'язку з якими робиться виключення з правила недоторканності письмових засобів особистого спілкування.

По-друге, ознайомлення зі змістом кореспонденції (з'ясування факту листування) може здійснюватися лише обмеженим колом компетентних осіб.

По-третє, здійснення зазначених дій повноважними особами відбувається тільки за наявності прямо передбачених законом підстав. Останні за своїм змістом (характером) поділяються на надзвичайні, спеціальні та індивідуальні.

Надзвичайні підстави охоплюють ті ситуації, коли законодавець в інтересах державної (суспільної) безпеки з метою забезпечення зберігання державної (військової) таємниці встановлює необхідність ознайомлення відповідних осіб з особистим листуванням для відвернення розголошення тієї чи іншої інформації, що має державне (військове) значення. Правова можливість цього закріплена у Законі України «Про надзвичайний стан», у якому визначено коло заходів, які можуть бути застосовані у разі запровадження надзвичайного стану. В цей період можуть бути додатково введені й такі заходи (поряд з іншими), як цензура, обмеження на випуск газет та особливі правила користування зв'язком [10].

Спеціальні підстави доступу до кореспонденції громадянина, на відміну від надзвичайних, мають інший характер. У цьому випадку ознайомлення з листами та телеграмами має переважно профілактичний характер. Згідно зі ст.13

Закону України «Про попереднє ув'язнення» скарги, заяви та листи осіб, узятих під варту, переглядає адміністрація закладу попереднього ув'язнення [11].

Індивідуальні підстави можуть застосовуватися лише до окремих осіб. Так, статут зв'язку дозволяє відкривати поштові відправлення у таких випадках: 1) За розпорядженням адресата; 2) З санкції прокурора чи за постановою суду; 3) За вказівкою керівника підприємства зв'язку [12, с.14].

Згідно зі ст.31 Конституції України, винятки з права громадянина на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції можуть бути встановлені лише судом. Таким чином, норма КПК України [13, с.243] не відповідає Конституції, оскільки у цій статті зазначено, що арешт та виймка кореспонденції проводиться за постановою слідчого, санкціонованою прокурором.

Також необхідно внести зміни до Закону України «Про оперативну-розшукову діяльність», оскільки згідно з ч.2 ст.8 Закону, зняття інформації з каналів зв'язку, а також застосування інших технічних засобів отримання інформації та контроль телеграфно-поштових відправлень здійснюється з санкції Генерального прокурора України, його заступників, прокурора АР Крим, його заступників, прокурорів областей, міста Києва та прирівняних до них прокурорів [14].

Стосовно таємниці телефонних розмов законодавець встановлює той же правовий режим охорони інформації, що передається з використанням таких же технічних засобів, що й при поштовому листуванні та телеграфному зв'язку. Згідно з «Правилами користування міжміським та міжнародним телефонним зв'язком», затвердженими постановою Кабінету Міністрів України №639, таємниця міжнародних і міжміських телефонних розмов охороняється законом. У цих же правилах зазначено, що будь-які довідки про телефонні розмови видаються підприємствами зв'язку абонентам, з телефонів яких велися розмови, їх законним представникам та в інших випадках, передбачених чинним законодавством.

Виходячи з проведеного аналізу, можна констатувати аналогію права на недоторканність засобів особистого спілкування з правом на таємницю листування, у зміст якого входить неприпустимість розголошення поштовими працівниками як змісту листування громадян, так і даних про наявність (відсутність) кореспонденції тієї чи іншої особи.

У зв'язку з численністю порушень недоторканності засобів особистого спілкування громадян, слід ширше застосовувати такі заходи захисту порушеного права, як запобігання правопорушенню, припинення правовідносин. Наприклад, у разі незаконного прослуховування одним з абонентів телефонних розмов іншого стосовно до останнього слід застосовувати різноманітні форми реалізації цих заходів – від встановлення блокувача до позбавлення права користуватися телефоном.

На нашу думку, передбачені ст.6 ЦДК України засоби захисту цивільних прав повинні отримати подальший розвиток. У разі порушення права на таємницю листування одним з найбільш дієвих засобів захисту особистого життя буде позбавлення особистого документа доказової сили.

Також слід звернути увагу й на таку проблему, як згода особи на опублікування її особистих листів, щоденників, записок, заміток. На перший

погляд здається, що це питання достатньо врегульоване, проте зазначені джерела інформації можуть містити певну інформацію про іншу особу, розголошення якої призведе до небажаних для неї наслідків, завдасть матеріальної шкоди та моральних збитків їй або членам її родини. Прикладом такого розголошення стала гучна справа у США, у яку було втягнуто Президента США Біла Клінтона та Моніку Левінські [15, с.70–75]. З дозволу останньої у засобах масової інформації було оголошено зміст її листів, що містили інформацію, яка стосувалася Президента США, та яку, напевне, йому хотілося б зберегти у таємниці. Це призвело до широкого політичного резонансу та негативним чином вплинуло на репутацію Біла Клінтона. З цього прикладу видно, що розголошення певних даних, які містяться у особистому листуванні особи, для однієї з сторін можуть бути нейтральними, а для іншої мати суттєві негативні наслідки.

Тому, на наш погляд, постає необхідність у доповненні ст.6 ЦК України нормою, яка б регламентувала необхідність згоди (у разі публічного розголошення чи опублікування листів) обох сторін, а не однієї з них, хоча саме вона є їх власником.

Викладені окремі загальні положення стосовно правової охорони недоторканості засобів особистого спілкування громадян показують, що на сьогодні в нашій державі існують окремі законодавчі норми, які дозволяють забезпечити певною мірою захист цього права. Проте постає необхідність у внесенні доповнень до законодавчих актів, що дасть змогу усунути якомога більшу кількість причин та умов, що сприяють порушенню зазначеного особистого немайнового права.

Список літератури: 1. Советское государственное право / Под ред. Б.В. Петинина, А.М. Горшенева. М., 1971.; Патолиц В.А. Советское государство и личность в СССР. М., 1974. 2. Гордон М.В. Лекции по советскому гражданскому праву. X., 1960; Советское гражданское право / Под ред. О.А. Красавикова. М., 1973. Т.2. 3. Лопатина Н.Ф. Правовое положение предприятий связи: Автореф. дисс.... канд. юрид. наук. М., 1971. 4. Котлярова З.С. Гражданско-правовое регулирование отношений органов связи с клиентурой по пересылке почтовых отправлений: Автореф. дисс.... канд. юрид. наук. Л., 1975. 5. Флейшиц Е.А. Личные права в гражданском праве Союза ССР и капиталистических стран. М., 1973. 6. Иватов В.Н. Основные права и обязанности граждан СССР. М., 1953. 7. Суховерхий В.Л. Гражданско-правовая охрана личных интересов граждан // Правоведение. 1972. №3. 8. Руциский Ф.М. Основные теоретические проблемы конституционного права неприкосновенности личности в СССР // Правовая охрана интересов личности в советском государстве. М., 1972. 9. Фарбер И.Е. Права человека, гражданина и лица в социалистическом обществе // Правоведение. 1967. №1. 10. Про надзвичайний стан України: Закон України // ВВР. 1992. №37. Ст.538. 11. Про попереднє ув'язнення: Закон України // ВВР. 1993. №35. Ст.360. 12. Хавронюк М.Н. Таємниця особистого життя: правила та винятки // Юрид. вісник України. 1998. №17. 13. Кримінально-процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар // Бюлетень законодавства та юридичної практики України. 1997. №7–8. 14. Про оперативну-розшукову діяльність: Закон України // ВВР. 1992. №22. Ст.303. 15. Андрей Рущковский. Дочка-матери в Белом доме, или нелегкая ноша семьи американского Президента // Наталі. ноябрь, 1999.

Надійшла до редакції 16.03.02